

Uit de geschiedenis van Mensingeweer en Maarslag en omgeving

door Tonnis Musschenga

Klein Maarslag deel 3

Het kerkgebouw

Wat is er bekend van het interieur?

Helaas heel weinig. Eigenlijk maar twee dingen namelijk dat de grafzerken van de familie Wiersema, wonend op de boerderij Rollingeweer, zich in het koorgedeelte van de kerk bevonden. Na de uitbreiding van de kerk in de 2^e fase, konden ze in de kerk begraven worden. Deze familie had ook twee vaste banken tegenover de preekstoel. In 1789 was er sprake van *“alle de begraafplaatsen met de grafsteen en zoo van, als buiten hunnen familie herkomstig, daer op gelegen, op het choor der kerke te Maarslag, als gemelte kerke met alle derselver lusten en lasten geene uitbyzondert”*.

Eigen foto uit februari 2018 met de contouren van het kerkgebouw door middel van keien en schelpen. Met de zerken van de familie Wiersema, nu in de open lucht.

Er valt verder weinig te melden over het in- en exterieur. Er zijn geen tekeningen of verslagen van ooggetuigen. Uit archeologisch onderzoek, waarover later meer, is wel de grootte van de vloeroppervlakte van de kerk bekend. De contouren zijn met stenen en schelpen gemarkeerd. Dat gebeurde op kosten van de Provinciale Groningse Archeologische Commissie in 1953. De eigenaar van het kerkhof, de kerkelijke gemeente Leens cum annexis riep de hulp in van deze commissie. Die schakelde prof. dr. A.E. van Giffen in voor onderzoek. Het betreft hier tenslotte een wierde en een Rijksmonument. De burgerlijke gemeente financierde mee, dankzij een subsidie van de Staatssecretaris van Sociale Zaken. Dit onderzoek vond plaats in 1953 en de herinrichting in het begin van 1960.

*** De gezamentlyke VOLMAGTEN van MENSINGEWEER en MAARSLAG, zyn voornemens, op Afbraak te Verkoopen ; het KERKGEBOUW staande te *Maarslag*, zynde een groot ruim Gebouw, waaraan een aanmerkelyke party Duifsteen, en meer andere bruikbaare Materialen. Wie gading maakt kome op Maandag den 17 December 's avonds om 5 uur, ten Huize van JACOB ABRAHAMS te *Mensingeweer*, hoore de conditien en doe zyn voordeel.

Advertentie uit de Groninger en Ommelander courant van 4 en 11 december 1810 waarin het kerkgebouw te koop wordt aangeboden.

Toch ging deze verkoop in 1810 niet door want pas een jaar later gaf de Minister van Eredienst zijn toestemming.

Met consent van den MINISTER van EEREDIENST en approbatie van den Heer PREFECT van het DEPARTEMENT der WESTER-EEMS, zal de voorheen aangekondigde, doch toen om redenen opgeschortte Verkoop van het KERKGEBOUW te MAARSLAG thans voortgang hebben. Zullende de gezamentlyke VOLMAGTEN, daar toe benoemd, dit groot en ruim Gebouw, waaraan een aanzienlyke party Duifsteen en andere bruikbare Materialen, publiek Verkoopen, op Vrydag den 14 July eerstkomende, des avonds te 5 uren, ten huize van den Kastelein JAN LAMMERTS, te Mensingeweer.

Advertentie uit de Ommelander courant van 28 juni 1811 en in Gazette du département de l'Ems occidental = Courant van het departement van de Wester Eems van 2 juli 1811

Koper van het kerkgebouw in 1811 werd Pieter Cornelis de Jonge voor een bedrag van f 1300.

Uit het: **Staat_Boek van Ontvangs en Uitgave der Kerke van Maarslag 1782:**

Reinders en Minault Reinders staar huur tot geschenk waar voor deselve in plaats van wijlen Hein Ouiders zijn ingeboekt. 52

Extra Ontvang.

Ten gevolge Authorisatie van den Heer Prefect in het Departement van de Wester Eems, en met onderling goedvinden van de Ingezetene der bevoormde Gemeente van Maarslag en Mensingeweer dewelke zich wat de Kassen van gemelde Kerke betreft, onderling vereenigd hebben, is de Kerke te Maarslag publiek aan de meestbiedenden op strijkgedes conditien verkogt op afbraak, aan Pieter Cornelis de Jonge, voor ene Somme van Eendharend en drie honderd gulden, en vandselve. Ontvange 1300

Ontvang	1998
Uitgave	1383 14-5
Meerder Ontvang.	614 13-3

Wat wel bewaard bleef is de avondsmaalsbeker van Maarslag.

Hoogte 15 cm; mond 11 cm; voet 8 cm

Inscriptie: *Dese Beeker is voor de Gemeente van Maarslagh Gemaect in 't Jaar 1701, doe de Eerw. Gerhrdus Nanninga Predicant, Luitijen Folkerts Ouderlingh, Jan Menckes Ende Claas Jans Diaconen waren. Ende betaelt van Sodaynigh Gelt, als eertijts de Voorouders van Tieert Wyrsema Ende Aijelke Wyrsema, op Rollingeweer, tot Profijt der Armen hadden Gegeven. Wegende 23¼, Loot. Kostende 36 Gulden.*

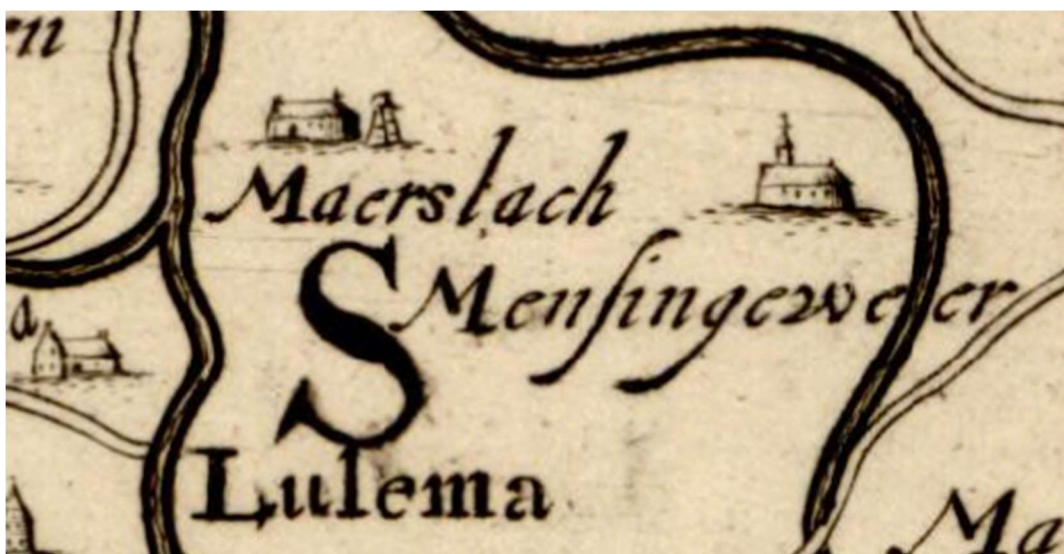
Bron: Het avondmaalszilver in de provincie Groningen 1913, p. 104 & Pathuis 2445

Eigen foto.

Tieert Wijrsema trouwde met Aielke Wijrsema in 1693 te Maarslag. Hij kwam van Zijlbrugge bij Westernieland en zij was weduwe van Abel Iwema op De Ham. Bij Tieert staat in het DTB vermeld: *Maarslagh toegelaten nae voorgaande ondersoek, ende onderwijs.*

Hoe zag de kerk er van buiten ongeveer uit?

Op enkele oude kaarten zijn afbeeldingen te vinden die, hoewel klein, toch een beeld schetsen van het uiterlijk van de kerk van Klein Maarslag. Hier detail Coenderskaart.

De kerken van Maarslag en Mensingeweer zijn getrouw afgebeeld op de provinciekaart van de gebroeders Coenders. Hier een detail van deze kaart uit ongeveer 1678. De kerk van Maarslag met rechts daarvan de klokkenstoel en de kerk van Mensingeweer toen nog met een dakruiter. Deze dakruiter verdween in 1730. Het werd vervangen door een toren tegen de westgevel. De toegangsdeur aan de zuidkant van de kerk van Maarslag is zelfs zichtbaar! Ook dorpjes in de omgeving zoals Menkeweer, Ranum en Vliedorp bezaten een klokkenstoel.

Detail van de schetskaart van Beckeringh uit circa 1755 met de klokkenstoel aan de westzijde. Verder een aantal bomen rondom de kerk en twee boerderijen. Links de trekvaart met het -pad.

Detail van een kaart van Regemortes uit 1644. In het midden de kerk van Maarslag maar zonder klokkenstoel. Met twee boerderijen van het Groninger type en een woning.

Het is goed mogelijk dat de kerk van Klein Maarslag op die van Onderwierum en Sauwerd leek, maar dan zonder vaste of losstaande toren. Wanneer de afbeeldingen met elkaar worden vergeleken, is dat voorstelbaar.

Onderwierum gesloopt in 1841

Sauwerd gesloopt in 1840

Intermezzo

Om een indruk te krijgen van de sloopwoede van kerken in de provincie Groningen een gedeelte uit een artikel in de *Nieuwe provinciale Groninger courant* van 27 februari 1960. Hierin lezen we het volgende:

Sloopwoede. Dat laatste geeft een indruk van het vele, dat in vroegere tijden, maar vooral in de 19de eeuw is gesloopt in de provincie Groningen. Niet minder dan **vijfendertig middeleeuwse** kerken zijn in de vorige eeuw afgebroken. In veel gevallen bouwde men ter plaatse een nieuwe kerk. Niet altijd was bouwvalligheid de reden tot afbraak. Vaak ging het om kerken in uitgestorven gehuchten, die bij andere gemeenten werden gevoegd. Zodoende zijn niet meer vervangen de gesloopte kerken te *Bellingeweer (1823)*, *Faan (1827)*, *Harssens (1800)*, *Lage en Hoogemeeden (?)*, *Maarhuizen (1726)*, *Maarslagt (1811)*, *Menkeweer (1843)*, *Oldekerk (1623)*, *Onderwierum (1840)*, *Ranum (1820)*, *Sauwerd (1840)*, *Scharmer (1824)*, *Toornwerd (1818)*, *Uitwierde (1839)*, *Vliedorp (1609)*, *Westerdijkshorn (1802)*, *Wierhuizen (1719)*, en *Wierum (1829)*.

Het overzicht van de archieven laat ook zien, dat er de laatste jaren nogal wat gemeenten gecombineerd zijn. Het steeds teruglopend ledental noodzaakte daartoe. Dat dit opnieuw het voortbestaan van tal van oude kerken in gevaar brengt, is duidelijk. Daar bij de vermelding van de plaatselijke gemeenten ook het stichtingsjaar genoemd is, constateert men dat de provincie vroeger op kerkelijk gebied een heel ander beeld te zien gaf. In de 17de eeuw werden gemeenten gevestigd te Sappemeer, Oude-Pekela, Nieuweschans, Nieuwolda, Veendam, Nieuw-Scheemda, Nieuw Beerta, Hoogezand en Wildervank. In de 18de eeuw kwamen daar Nieuwe-Pekela en Kiel-Windeweer nog bij. In de 19de eeuw vermeerde het aantal gemeenten door instituering te Onderdendam, Stadskanaal, Zevenhuizen, Muntendam, Ommelanderswijk, Roodeschool, Musselkanaal, De Wilp en Nieuw-Stadskanaal. In onze eeuw zijn er alleen de gemeenten Overschild (1925) en Tange-Alteveer (1947) bijgekomen.

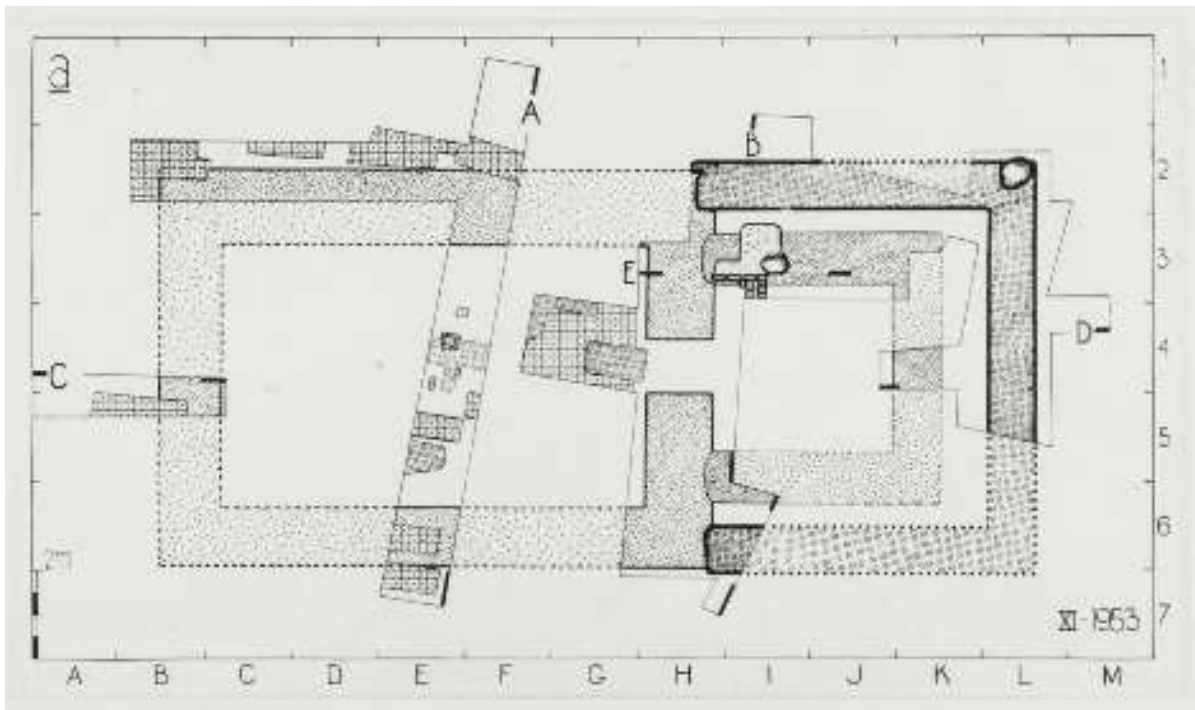
De sloopjaren van de genoemde kerken werden aangevuld uit *De archieven in de provincie Groningen door mr. S.J. Fockema Andreae* in: *De archieven van de Nederlandse hervormde kerk. Deel I - Brill, 1960. -p. 111-158*

Tot slot nog een ontboezeming van dr. G.A. Wumkes in de Groningsche Volksalmanak van 1906 (p. 206-232). Hij schreef een mooi een uitgebreid artikel *Van oud-Ommelander grafzerken*. Hierin hekelde hij de argeloze en slechte omgang met zerken uit vroeger dagen. Ook citeerde hij in het artikel vele grafteksten die hij op zijn tocht langs Ommelander kerken en kerkhoven aantrof. Over zijn vroegere woonplaats Zeerijp schreef hij:

Toen er een nieuwe stoep voor de kerkdeur nodig was, werd de geel-zandsteen zerk van Gerardus Alberti, die meer dan veertig jaar (± 1555-1600), eerst als priester, daarna als Gereformeerd prediker dit kerspel heeft gediend, uit het zuiderkruis gehaald. Nu schuifelt elken zondag de gansche schare van kerkgangers er over heen, zoodat slechts enkele letters van het rand-schrift meer leesbaar zijn.

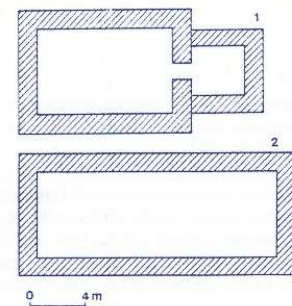
Het motto voor zijn artikel was Nehemia 2 vers 3 aan *“Hoe zou mijn aangezicht niet treurig zijn, daar de plaats der begrafenissen mijner vaderen woest is?”* (Nieuwe vertaling 2017: *Waarom zou mijn gezicht niet somber worden wanneer de stad, het huis van de grafsteden van mijn voorvaders, verwoest is*).

De plattegrond van de kerk opgemaakt na onderzoek en opgraving

Archeoloog J.W. Boersma schat dat de eerste tufstenen kerk stamt uit de 11^e of 12^e eeuw. Het was een zaalkerk met inspringend, rechtgesloten koor, afgesnoerd van het schip. Vòòr 1609 werd het koor gesloopt en vervangen door een groter bakstenen koor.

Waarom er niet op Groot Maarslag een kerk werd gebouwd? Men neemt aan dat de bewoners van Maarslag hun voorvaderlijk grafveld (uit de 8^e of 9^e eeuw) trouw bleven, na de invoering van het christendom.

Klein Maarslag, kerk. Plattegrond fase 1 en 2.

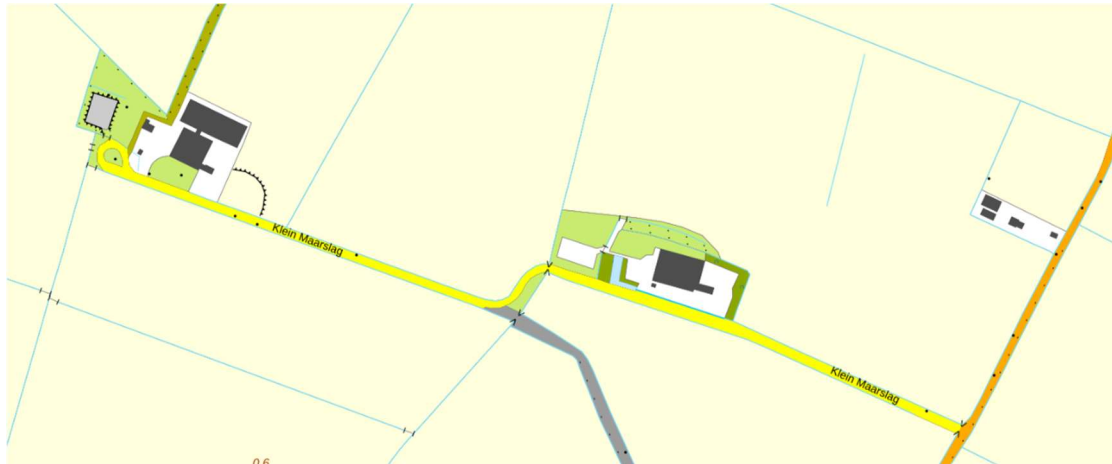
Jaap Boersma was via een kandidaats geschiedenis in de archeologie beland en zijn eigen belangstelling ging vooral uit naar de archeologie van kerken. Zo publiceerde hij onder meer over de kloosters Aduard en Claarkamp, kerken in Stederwolde, Hoog Watum, Klein Maarslag, Groot Wetsinge, Sauwerd, Vries (Dr.) en de Groninger St. Walburgkerk.

Detail van een kaart uit 1799 met het aantal inwoners per dorp.

Mensingeweer 150 en Maarslag 175.

Vervaardiger J.L. van der Tooren, uitgever Johannes Allart te Amsterdam.

Grijs vierkantje links op de kaart in het groen is het kerkhof. Bron: Kaarten van Nederland.

Dronefoto van het kerkhof uit april 2026. De rechthoek boven geeft de contouren van de kerk weer. In het koor op het oosten (het kleine rechter gedeelte in de rechthoek) liggen de zeven zerken van de familie Wiersema van Rollingeweer. Foto: Ricardo Fronczek.